

І. ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ

УДК 911.3:338.483

Яковчук Олександр Володимирович,
кандидат географічних наук

Харківський торговельно-економічний
інститут КНТЕУ, Харків, Україна
e-mail: jakovchuk_alex@ukr.net

СУЧАСНА КЛАСИФІКАЦІЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОДОРОЖЕЙ

Мета. Розглянути проблематику класифікації туристичної діяльності в Україні, що призводить до різного трактування сутності туристичного процесу і застосування різних підходів у туристичному бізнесі.

Методика. Використовувались соціологічні, статистичні, географічні та економічні методи дослідження та світовий досвід дослідження даної проблематики.

Результати. Основу класифікаційних критеріїв туризму складає туристська мотивація. Були виділені 4 групи основних видів туризму: рекреаційна, пізнавальна, активна і специфічна, які об'єднують 40 основних напрямів туристичних подорожей.

Наукова новизна. Застосованні інноваційні підходи до класифікації туризму, які не застосовувались в науковій сфері України у повній мірі.

Практична значимість. Результати дослідження отримані не лише на базі наукової літератури та професійної періодики, а й на базі аналізу діяльності провідних туроператорів України.

Ключові слова: класифікація туризму, туристська мотивація, види і напрями туризму, організація туризму.

УДК 911.3:338.483

Яковчук Александр Владимирович,
кандидат географических наук

Харьковский торгово-экономический
институт КНЕУ, Харьков, Украина,
e-mail: jakovchuk_alex@ukr.net

СОВРЕМЕННАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ТУРИСТСКИХ ПУТЕШЕСТВИЙ

Цель. Рассмотреть проблему классификации туристической деятельности в Украине, что приводит к различной трактовке сущности туристического процесса и применению различных подходов в туристическом бизнесе.

Методика. Использовались социологические, статистические, географические и экономические методы исследования и мировой опыт исследования данной проблематики.

Результаты. Основу классификационных критериев туризма составляет туристская мотивация. Были выделены 4 группы основных видов туризма: рекреационная, познавательная, активная и специфическая, которые объединяют 40 основных направлений туристических путешествий.

Научная новизна. Применены инновационные подходы к классификации туризма, которые не применялись в научной сфере в Украине в полной мере.

Практическая значимость. Результаты исследования получены не только на базе научной литературы и профессиональной периодики, но и на основе анализа деятельности ведущих туроператоров Украины.

Ключевые слова: классификация туризма, туристская мотивация, виды и направления туризма, организация туризма.

UDC 911.3:338.483

Yakovchuk Alexander Vladimirovich,
Candidate of Geographic Sciences

Kharkiv Institute of Trade & Economy of
KNUTE, Harkiv, Ukraine,
e-mail: jakovchuk_alex@ukr.net

MODERN CLASSIFICATION OF TOURIST TRAVEL

Purpose. The problem of classification of tourism in Ukraine, which leads to different interpretations of essence tourism process and use different approaches in the tourism business.

Methods. Used sociological, statistical, geographic and economic methods and international experience and research of the problem.

Results. The basis of classification criteria of tourism is tourist motivation. Were identified 4 main types of tourism: recreational, cognitive, active and specific, uniting 40 major types of tourist travel.

Scientific novelty. Applying innovative approaches to the classification of tourism that have not been applied in the field of science in Ukraine in full.

Practical significance. Results of the study were obtained not only on the basis of scientific literature and professional periodicals, but also on the basis of analysis of the leading tour operators in Ukraine.

Keywords: classification of tourism, tourist motivations, types and directions of tourism, organization of tourism.

Постановка проблеми. У сучасній туристичній індустрії світу функціонує дуже багато видів і напрямів туризму, окремі з яких утворюють навіть цілі галузі туристичного господарства, визначаючи економічну спеціалізацію не лише конкретної туристичної дестинації, а й усієї країни. Функціонування економічних систем у туристичній сфері не можливе без чіткого усвідомлення усіма учасниками туристичного ринку ключових поняттєво-термінологічних аспектів. Для узгодження різночитання та апроксимації трактування дефініцій зазвичай розробляється і упроваджується в практичну діяльність спеціальна нормативно-правова база, яка повинна ґрунтуватись на усебічному аналізі національного і світового досвіду, тенденцій і перспектив розвитку туристичної індустрії. Проте, в сучасній Україні, як в освітньо-науковій, так і в організаційно-управлінській та бізнесовій сферах до сих пір спостерігається великий плюралізм думок і тверджень щодо базових понять туристичної діяльності. Особливо це стосується найбільш зрозумілої, на перший погляд, частини поняттєвої сфери – класифікації туризму як виду діяльності та різновидів туристичних подорожей, що в свою чергу, призводить до суттєвого соціально-економічного резонансу між цілями і результатами функціонування різних учасників туристичного процесу: туристичних підприємств, некомерційних туристичних організацій, закладів туристичної інфраструктури, органів управління туристичною діяльністю і, власне, самих туристів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У даній статті пропонується узагальнення різних підходів до класифікації туристичних подорожей на базі аналізу вітчизняних [2, 3, 4, 5, 6,] та закордонних [1, 7, 8, 9, 10, 11] джерел наукової туризмознавчої інформації. Разом з тим використовувались матеріали маркетингових досліджень компанії ООО «МК Медіа», що публікує Всеукраїнський каталог для професіоналів туристичного бізнесу «TOUR NUANCE» та результати аналізу напрямів діяльності провідних туроператорів України («CORAL TRAVEL», «TEZ TOUR», «Аккорд-Тур», «Феєрія Мандрів» інших). Особлива увага була приділена аналізу туристичних аспектів регіональних програм соціально-економічного розвитку областей України.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, в сучасній Україні, як в освітньо-науковій, так і в організаційно-управлінській та бізнесовій сферах до сих пір спостерігається великий плюралізм думок і тверджень щодо базових понять туристичної діяльності. Особливо це стосується найбільш зрозумілої, на перший погляд, частини поняттєвої сфери – класифікації туризму як виду діяльності та різновидів туристичних подорожей, що в свою чергу, призводить до суттєвого соціально-економічного резонансу між цілями і результатами функціонування різних учасників туристичного процесу: туристичних підприємств, некомерційних туристичних організацій, закладів туристичної інфраструктури, органів управління туристичною діяльністю і, власне, самих туристів.

Виклад основного матеріалу. Основною методологічною основою класифікації туристичних подорожей у даній статті є туристська мотивація, що трактується автором за таким алгоритмом:

- 1) сполучення усвідомлених туристичних потреб та інформації щодо потенціалу їх задоволення у певних місцях у певний час формує мотивацію до здійснення подорожі;
- 2) сформована мотивація при сполученні можливостей здійснити цю подорож (платоспроможність, належний стан здоров'я, наявність вільного часу тощо) породжує власне туристичну подорож.

Отже в основі функціональної класифікації сучасних туристичних подорожей, як у контексті їх організації, так і в контексті їх дослідження, знаходиться поняття туристичної потреби, комбінування яких і формує туристичну мотивацію. За таким концептом логічним є виділення 4 базисних груп туристичних подорожей: рекреаційна, пізнавальна, активна, специфічна.

Рекреаційна група. Рекреаційний туризм є основним напрямом сучасних подорожей, основними потребами, що задовольняються у даній групі напрямів туризму є відпочинок (як відновлення життєздатності), оздоровлення (як набуття нових якостей здоров'я), лікування захворювань (покращення рівня здоров'я, профілактика захворювань, реабілітація), а також потреба у розвагах і видовищах (пасивна рекреація), які часто є

додатковим і супутніми. До рекреаційної групи відносяться такі напрями туризму:

Пляжно-оздоровчий туризм є найбільш масовим і популярним серед усіх вікових і соціальних категорій туристів, оскільки девіз «сонце, повітря і вода – наші вірні друзі» є актуальним завжди. Даний вид туризму організовується переважно на морських узбережжях і островах у теплий період року у помірних широтах і практично цілий рік у тропічних та екваторіальних широтах. Більше того, навколо індустрії даного туризму «обертаються» багато інших галузей туризму, що пов'язано з високим рівнем його комплексності. Ресурси розвитку поширені практично повсюдно (приморські курорти), де кліматичні особливості місцевості є комфортними.

Бальнео-оздоровчий туризм є вузько спеціалізованим і детермінованим, оскільки мінеральні води, терми, пелоїди та інші мінерали курортів, що є основним ресурсом розвитку даного туризму у поєднанні з комфортним курортним кліматом, не поширені повсюдно, більше того їх освоєння, використання та охорона потребують спеціалізованої інфраструктури та підготовки кваліфікованого персоналу. Споживча орієнтація даного туризму не є масовою, оскільки основна рекреаційна потреба, що задовольняється у даному туризмі, - це лікування і профілактика захворювань, рідше загальне оздоровлення. Осучаснення даного туризму засобами і методами *спа-індустрії*, залучення принципів валеології, визначають даний туризм як один із найбільш прибуткових, оскільки туристи витрачають на нього значні кошти протягом тривалого періоду лікування чи оздоровлення.

Гірськолижний туризм є одним із найбільш масових і популярних, проте має чітку сезонність та обмеженість розміщення ресурсів (гори, зима, сніг). Особливістю даного виду туризму є орієнтація на переважно заможних туристів із високо розвинутих країн світу помірного кліматичного поясу, а також на високо розвинуту інфраструктуру не лише катання, а й відпочинку після катання. Тому сучасні гірськолижні дестинації – це потужні готельно-розважальні та оздоровчі кластери, що комбінують різні елементи туристичної інфраструктури для задоволення додаткових рекреаційних потреб. Даний туризм часто поєднується із *спа-індустрією*, оскільки ресурси її розвитку часто співпадають у просторі з умовами зимового відпочинку.

Розважальний туризм як самостійна галузь туристичної індустрії сформувався нещодавно, оскільки задоволення такої рекреаційної потреби як розвага (пасивна, активна) у комплексі з відпочинком було і є властивим для інших масових видів рекреації і туризму. Проте, з тих пір як розважальні центри у високо розвинутих країнах Західної Європи і США (парки атракціонів, кінотеатри, мультиплекси, аквапарки, особливо *тематичні парки* розваг типу «діснейленд») перейшли із категорії додаткових засобів відпочинку у категорію ключових системо

утворюючих, подорожі, спрямовані на ексклюзивні та унікальні розваги, стали одним із найбільш зростаючих і комерційно привабливих сегментів сучасного туристичного ринку.

Ігровий туризм є досить специфічною і вузько орієнтованою галуззю сучасної індустрії туризму, оскільки цей сегмент туристичного ринку охоплює невелику кількість туристів досить платоспроможної категорії, так звані «VIP»-персони і не тільки. Реалізується даний вид туризму, переважно у спеціальних місцях з особливим економічним і податковим режимом, де дозволені азартні та інші ігри, казино-центрах, гольф-клубах, покер-клубах, букмекерських конторах тощо. Більше того, у зв'язку із заборонаю даної діяльності у багатьох країнах, даний вид туризму має статус нелегального або напівлегального.

Екзотичний туризм є не стільки самостійним напрямком сучасної індустрії туризму, а скільки варіацією певних масових видів туризму: приморського, гірського, бальнеологічного, розважального тощо. Його відмінною рисою є задоволення традиційних рекреаційних потреб у нетрадиційних природно-географічних та соціально-культурних умовах та місцях, що є контрастними не лише для місцевості постійного проживання туриста, а й місцевостям традиційного здійснення даного туризму. Оскільки основні туристичні потоки генеруються із високо розвинутих країн помірного кліматичного поясу, критеріями екзотичності є теплі тропічні широти або холодні приполярні райони, вологі екваторіальні ліси або суворі високогірні райони, території з дуже контрастною культурою, менталітетом, релігією тощо.

Сільський туризм є поширеним варіантом екзотичного туризму жителів міст, для яких урбокомпенсація (відпочинок від міського способу життя) є не просто рекреаційною потребою, а й життєвою необхідністю. У даному контексті сільська місцевість з усіма її природно-географічними, соціально-економічними та етнографічно-культурними особливостями (традиції, звичаї, побут, господарство) виступає необхідним ресурсом розвитку даного туризму для міських жителів.

Круїзний туризм є обов'язковим поєднанням задоволення туристичних потреб (переважно відпочинок і розваги) з місцем проживання, харчування і транспортування у просторі і часі. До таких потужних транспортних засобів відносяться спеціально побудовані і оснащені для таких цілей морські і річкові судна, спеціалізовані туристичні потяги, рідше автокаравани. Не зважаючи на популярність *морських круїзів*, пов'язану із більшою місткістю суден і більшим набором розважальних атракцій на борту, саме *річкові круїзи* є більш пізнавальними та інформативними, відповідно дані напрями круїзного туризму мають достатньо чітку і відмінну туристичну спеціалізацію. Сучасні *залізничні круїзи* мають переважно ретро характер і розвинуті або в США, Росії, Китаї і країнах Західної Європи, або ж є варіантом екзотичного туризму у країнах Африки, Південно-Східної Азії, Латинської Америки, Індії.

Пізнавальна група. Пізнавальний туризм, найпоширенішою формою якого є екскурсія, є також масовим і доступним для різних соціальних і вікових груп населення, проте його специфіка і спрямованість залежать від рівня освіченості, ментальності, духовності, релігійності туриста (екскурсанта). Основними потребами, що задовольняються в даній групі видів туризму є пізнання (прагнення до нової і цікавої інформації), естетика (прагнення до краси), навчання (розвиток інтелекту, потяг до корисної інформації), при чому пізнання усіма засобами відчуття (зір, слух, нюх, дотик, смак) як в історико-культурному, так і природному середовищі. До даної групи відносяться:

Архітектурно-пізнавальний туризм є ключовим напрямом екскурсійно-пізнавальних подорожей, оскільки архітектурні споруди унікально поєднують в собі можливість туристів взяти не лише нову, цікаву або корисну інформацію (осягнути туристичний об'єкт розумом), а й помилуватися їхніми естетичними аспектами (осягнути туристичний об'єкт очима). Саме архітектура концентрує в собі усі досягнення інженерно-технологічної і мистецької думки певної історичної епохи і сучасності, і часто є «німими свідками» видатних подій, місцем діяльності видатних людей, місцем збереження і концентрації історико-культурних цінностей. Тому пам'ятки архітектури та видатні об'єкти сучасної архітектури є тими популярними об'єктами, що завжди приваблюють увагу туристів. У даному виді туризму доцільно виокремити 3 відмінні напрямки:

- *історична архітектура* (військового, сакрального, громадського призначення) у збереженому, відреставрованому або відтвореному стані;
- *сучасна архітектура* (рекреаційного, спортивного, інженерного, культурного, політичного призначення), особливо («хмарочоси»);
- *ландшафтна архітектура* (рекреаційного, гідротехнічного та екологічного призначення).

Мистецько-пізнавальний туризм поєднує в собі подорожі з метою пізнання багатьох напрямів сучасного і класичного мистецтва (живопис, скульптура, література, музика, театр, кіно, хореографія, цирк, декоративно-прикладне мистецтво тощо), відповідно охоплює багато специфічних різновидів мистецтва, зокрема варто виділити найбільш популярні: музейний, музичний, театральний кіномистецький туризм тощо.

Етнографічний туризм орієнтований на пізнання культурної, мистецької і кулінарної самобутності, ментальних, духовних і лінгвістичних особливостей різних націй і народів в інших країнах, а також національних меншин та етнічних груп у країні проживання туриста. Даний туризм може здійснюватись як в сільській місцевості, де, зазвичай, зберігаються та культивуються традиційні обряди, звичаї і самобутність, так і в та біля міст – у так званих «скансенах» (музеях-

комплексах народної архітектури і побуту під відкритим небом). Особливим видом є *джайлоо-туризм*, що передбачає проживання у середовищі архаїчних племен з низьким рівнем цивілізованості.

Археологічний туризм є особливою формою історико-пізнавального туризму, коли матеріальні свідчення про події і культуру минулих цивілізацій є більш інформативними, ніж документальні, і охоплює дві основні форми: *екскурсійно-пізнавальну* (здійснюється по музеєфікованим ділянкам археологічних об'єктів, обладнаних для відвідування туристами та фахівцями-археологами) та *науково-дослідну* (здійснюється освітніми, науковими та іншими установами під час студентських практик або фахових експедицій). Особливими напрямками даного туризму є *підводна* і *печерна* археологія.

Релігійно-паломницький туризм передбачає подорожі віруючих туристів до святих для їх релігії місць, об'єктів і предметів з метою здійснення певних релігійних обрядів і ритуалів, з метою участі у святкових та сакральних подіях, по суті – це особлива форма духовно-пізнавального туризму, проте, за певних обставин, даний туризм поєднує також лікувально-оздоровчі і навіть розважально-видовищні функції (релігійні свята, ігри, обряди). Видова спрямованість даного туризму залежить від релігії, яку сповідує турист: християнський, іудейський, ісламський, будистський, індуїстський туризм.

Екологічний туризм охоплює урбокомпенсаційні подорожі з різною рекреаційною метою без нанесення шкоди довкіллю або по природно-заповідним територіям (біосферні резервати, природні заповідники, національні парки, заказники тощо), або по територіям, які внаслідок особливого географічного положення або складних кліматичних умов є мало освоєними або недоторканими антропогенною діяльністю. Основними напрямками є *біоекологічний* туризм (спрямований на вивчення і пізнання живої природи, унікальних, рідкісних або зникаючих біологічних видів) та *геоекологічний* туризм (спрямований на комплексне вивчення і пізнання неживої природи, унікальних або неповторних природно-територіальних комплексів і об'єктів).

Зелений туризм є досить схожим із екологічним та сільським туризмом, оскільки на відміну від «міського» туризму, відбувається у позаміському природному або псевдо-природному середовищі. Стилізований термін «*зелений туризм*» протиставляється традиційним пасивним напрямкам - «*жовтому*» (сонце, пляж) і «*блакитному*» (небо, водичка) туризму. В умовах помірного клімату з чітко вираженими порами року, зелений туризм має літню орієнтацію, є альтернативою масовому туризму, здійснюючись у природному середовищі.

Подієвий туризм охоплює використання у якості ресурсу не локалізованих у просторі об'єктів і явищ, а певних подій, що відбуваються періодично, регулярно або постійно у певному місці, приваблюючи для їх споглядання, дослідження або у часті в них туристів. Такі події можуть

мати як природний, так і антропогенний генезис, проте у сучасній індустрії туризму, переважно використовується події антропогенного походження, найбільш привабливими і масовими серед яких є фестивалі і спортивні змагання.

Культурно-подієвий туризм охоплює подорожі з метою відвідування різноманітних подій культурно-мистецького характеру (кінофестивалі, музичні фестивалі, театралізовані і костюмовані фестивалі, зокрема карнавали, концерти і гастролі «зірок» естради і музичного мистецтва, галузеві і міжвидові мистецькі виставки, паради квітів, лазерні шоу, культурні форуми тощо).

Спортивно-подієвий туризм охоплює подорожі з метою відвідування спортивних змагань, які збирають багато глядачів і зацікавленість якими може мати не лише загальнодержавне, а й міжнародне значення. Найпопулярнішими серед туристів змаганнями, які мають важливе соціально-економічне і політичне значення, є футбол, а індустрія *футбольного туризму* - одна із найбільш динамічних галузей сучасного туризму, особливо у країнах Європи.

Активна група. Активний туризм є одним із найдавніших, масових і доступних, оскільки в його основі є використання лише активних засобів пересування, відповідно основною мотивацією буде прагнення до здійснення фізичних, психічних і вольових навантажень спортивного і неспортивного характеру під час походу, або участь у змаганнях зі спортивного туризму. Для всіх видів активного туризму невід'ємним атрибутом і необхідним фактором функціонування є природне середовище і мінімальні вимоги до комфорту та об'єктів інфраструктури, крім того активний туризм успішно поєднує також пізнавально-краєзнавчі та рекреаційно-оздоровчі функції. За особливостями використання *засобів переміщення* активний туризм є:

Пішохідний туризм, що передбачає здійснення активних піших подорожей (походів) по пересіченій і залісненій місцевості (зазвичай низькі і середні гори) різної категорії складності, яка залежить від тривалості маршруту слідування у днях і протяжності у кілометрах, а також від складності маршрутних перешкод, які необхідно долати. У зимовий період даний вид туризму трансформується у *лижний туризм*. Схожим за своє суттю до пішого і лижного туризму, проте більш мобільним є велосипедний туризм.

Разом з тим, особливою варіацією активних турпоходів є *мототуризм* і *автотуризм* (передбачає здійснення активних подорожей (походів) на власному або спеціалізованому мотоциклі, квадроциклі, автомобілі (з укріпленою підвіскою і амортизацією) у позаміському середовищі (зазвичай ґрунтові та міжселищні дороги). Особливим варіантом даного туризму є автомобільний караванінг (подорожі в «будинках на колесах»).

Водний туризм передбачає здійснення активних водних подорожей (походів) на спеціальних плавзасобах по руслам рівнинних (байдарки, каное, плоты, честери) і гірських (рафтинг, каякінг) річок різної категорії складності, яка залежить від тривалості маршруту слідування у днях і протяжності у кілометрах, а також від складності маршрутних перешкод, які необхідно долати при пересуванні. Активними різновидами водного туризму на морі є: вейкбордінг, аквабайкінг, серфінг, кайтсерфінг, віндсерфінг, катеринг.

Вітрильний туризм передбачає здійснення активних водних подорожей (походів) по водній поверхні великих за площею водоймищ на вітрильних безмоторних суднах (озера і водосховища, широкі річки, морська акваторія) різної категорії складності, яка залежить від тривалості маршруту слідування у днях і протяжності у кілометрах, а також від складності умов здійснення вітрильної подорожі. Специфічним різновидом даного туризму, який має більше рекреаційний характер, є *яхтинг-туризм*.

Кінний туризм передбачає здійснення активних подорожей верхи на конях по пересіченій і мало залісненій місцевості (зазвичай низькі гори, степові ландшафти). Даний вид туризму поширений у тих країнах, де коні є традиційним транспортним засобом (Східна Європа, Західна, Східна і Центральна Азія). Варто зазначити, що у деяких країнах світу «туристичним аналогом» коней є інші тварини: *слони* (Індія, Таїланд), *верблюди* (Північна Африка, арабські країни), *собаки* в упряжках (північні регіони Росії), *олени* (Скандинавія, північна Канада, Аляска), *лами* (країни гірської системи Анд).

За особливостями *природного середовища* активний туризм є:

Альпінізм – подорожі з метою підкорення гірських вершин, основним ресурсом якої є наявність високих гір зі складними умовами підйому на вершину, часто на межі безпеки життя і здоров'я туриста. Категорія складності альпінізму визначається не лише абсолютною і відносною висотою гірських вершин, що виступають об'єктом даного туризму, а й кліматичними (погода), геологічними (скелі), гідрологічними (льодовик) і фізіологічними (розріджене повітря, знижений тиск) умовами підйому.

Спелеотуризм – подорожі з метою спуску у підземні пустоти природного походження (печери, гроти, воронки) і активного перебування там протягом тривалого періоду: чим довший термін перебування тим складніша категорія походу. Розрізняють 2 основні типи карстових печер за походженням: гіпсові (мають лабіринто подібну структуру, використовуються переважно зі спортивною метою) та вапнякові (великі зали, сталактити і сталагміти, підземні річки та озера, використовуються у пізнавально-екскурсійному та екологічному туризмі). Особливими видами спелеотуризму є: *екскурсійний* (відвідування унікальних за природними чи антропогенними критеріями печер, особливо печерних міст і храмів) та

оздоровчий (проживання під землею у спеціальних спелеосанаторіях з метою лікування або профілактики захворювань).

Повітряний туризм – це подорожі з метою використання повітряного простору та різних технічних засобів тимчасових польотів та стрибків у повітрі. Даний вид туризму об'єднує 4 напрями: 1) *балонінг* (подорожі або прогулянки на повітряних кулях та аеростатах); 2) *парашутний туризм* (подорожі з метою здійснення стрибків з парашутом з літака), різновидами якого є: *скайсерфінг*, *скайдайвінг*, *вінгсьютінг*, *свупінг* (горизонтальні польоти вздовж землі); 3) *джампінг-туризм* (подорожі з метою здійснення екстремальних стрибків з висоти без літака), зокрема: *бейс-джампінг* (з парашутом з невисоких будинків, мостів, башт, скель); *роуп-джампінг* (на альпін-мотузці з мостів, башт або інших об'єктів); *банджі-джампінг* (на гнучкій мотузці з мостів, башт або інших об'єктів); 4) *парашутеризм* і *дельтапланеризм* (подорожі з метою здійснення польотів на безмоторних апаратах, важчих за повітря).

Підводний туризм – подорожі, що здійснюються з метою перебування туристів певний час під водою. Даний вид туризму поступово стає обов'язковим атрибутом сучасних приморських курортів і центрів пляжного відпочинку у тропічних країнах. Основним напрямом даного виду туризму є *дайвінг* (індивідуальний і груповий), зокрема особливими напрямками, крім типового рекреаційного дайвінгу, є, печерний, археологічний та індустріальний дайвінг, а також відвідування підводних музеїв та галерей мистецтва. Разом з тим, поширення набули спуски під воду у спеціальних апаратах і човнах з дослідницькою чи екскурсійною метою. До підводного туризму також можна віднести тенденцію спорудження підводних експоцентрів, парків, готелів, акваріумів тощо, - підводних архітектурних споруд, де турист спостерігає за підводним світом через скло вікон, стін, стелі і навіть підлоги.

За *мотиваційною* варіативністю активний туризм розрізняють як:

- *пригодницький туризм* – особлива варіація активного туризму, коли основною метою подорожі є не скільки навантаження організму, скільки цікаве проведення часу, поєднання спортивних функцій із розважальним, ігровими та пізнавальними, зокрема *геокешинг* (туристичні подорожі з метою пошуку у природній місцевості схованих іншими туристами предметів-нагород за вказаними географічними координатами тощо);

- *екстремальний туризм* – особлива варіація активного туризму, коли подорож здійснюється на межі безпеки життя і здоров'ю туриста («потяг до адреналіну») або в ускладнених маршрутних умовах надвисокої категорії складності, або в екстремальних ландшафтно-природних чи клімато-погодних умовах довкілля (високогір'я, тропічні пустелі, арктичні пустелі, вологі екваторіальні ліси і болота, глибокі підземні пустоти тощо), особливо радикальною формою даного туризму є *стихийний туризм* («полювання» на цунамі, торнадо, тайфуни, виверження вулканів, землетруси, паводки тощо).

Специфічна група. До даної групи видів туризму відносяться всі інші популярні, проте нетрадиційні, аматорські та альтернативні види подорожей, здійснення яких потребує специфічного підходу при їх організації, класифікація яких не має чіткого рекреаційного, пізнавального або активного характеру, або даний вид туризму є оригінальним за своє сутністю. До даної групи напрямів туризму відноситься *аматорський туризм*, що охоплює подорожі туристів з метою хобі або промислу, зокрема:

Мисливський туризм – подорожі, що здійснюються туристами з метою полювання на диких тварин у спеціально відведених для цього місцях. Зазвичай даний туризм здійснюється в лісовій місцевості, якщо вона знаходиться в зоні помірного клімату, а також у зоні саван і рідколісся (Африка, Південна Америка, Австралія). Особливим напрямом даного туризму є *сафарі-туризм*, - традиційне трофейне полювання заможних туристів на екзотичних звірів; наразі популяризованою формою даного туризму є *фото-сафарі*, яке не передбачає убивство тварин, а лише спостереження і фото-відео знімання. Особливим видом даного туризму є підводне полювання і водне сафарі на крупних риб і морських ссавців (акули, дельфіни, кити тощо).

Рибальський туризм - подорожі, що здійснюються туристами з метою вилову риби, як у спеціально відведених для цього місцях (акваторіях) так і самодіяльно (неорганізовано, часто нелегально). Розрізняють прісноводне (річкове, озерне, ставкове) і морське рибальство, разом з тим, рибалка може проводитись як з берега, так у відкритій акваторії.

Цікавими напрямками аматорського туризму є *грибний туризм* (з метою збору їстівних грибів, часто рідкісних і дуже унікальних), *ягідний туризм* (з метою збору їстівних лісових та лугових ягід, часто рідкісних і дуже унікальних, а також лікарських рослин).

Гастрономічний туризм – особливий вид сучасної індустрії туризму, що базується на задоволенні не просто фізіологічної потреби – їжі, а й охоплює подорожі туристів з метою дегустування, апробування та споживання різних унікальних кулінарних блюд, харчових продуктів та напоїв, переважно з прив'язкою до певного самотнього регіону чи країни (етнічні та регіональні кухні). Даний вид туризму часто поєднує пізнавальні функції з рекреаційно-розважальними атракціями і традиційно поділяється на:

Кулінарний туризм – подорожі, пов'язані із споживанням і пізнанням традиційних та альтернативних кулінарних блюд і харчових продуктів, зокрема кондитерський, сирний, ковбасний, кавовий, чайний, піцца-, стейк- тощо туризм; також розрізняють різні форми даного туризму: *ексклюзивний* (для дуже вибагливих і заможних туристів) та *екзотичний* (традиційні страви різних народів, не характерні для європейської або американської кухонь).

Алкогільний туризм – подорожі, пов'язані із споживанням і пізнанням традиційних та альтернативних алкогільних напоїв, зокрема вина, коньяку, віскі, пива тощо. Такі подорожі часто передбачають ознайомлення туристів з історією і технологією виробництва даного напою у певній географічній місцевості, а також з культурою і звичаями місцевого населення.

Індустріальний туризм – подорожі туристів з метою відвідування і дослідження різних територій, комплексів, інженерних споруд промислового і спеціального призначення з обмеженим доступом для людей. Такий туризм може бути традиційним і легальним (екскурсії на промислові підприємства, діловий туризм), напівлегальним (відвідування покинутих, не функціонуючих, напівзруйнованих індустріальних об'єктів) і нелегальним (екстремальне проникнення на функціонуючі індустріальні об'єкти). Особливими різновидами індустріального туризму є: *урбанізм* (вивчення міських ландшафтів, милування техногенними пейзажами), *руфінг* (проникнення на дахи високих будинків і верхівки інженерних споруд), *діггерство* (проникнення з дослідженням у підземні комунікації, колектори, каналізацію, тунелі, метро, катакомби тощо).

Військовий туризм – подорожі по місцях бойової слави зацікавлених туристів, особливо ветеранів і родичів загиблих воїнів, відвідання існуючих та історичних військових об'єктів, бойових морських кораблів, підводних човнів, участь у військових навчаннях та маневрах, перебування на військових полігонах в якості глядачів тощо. Особливим різновидом даного туризму є *мілітарі-туризм*, що передбачає проживання в армійських умовах і участь у програмах військової підготовки, відвідання військових полігонів, катання на військовій техніці, польоти на військових літаках і вертольотах, стрільба із військової техніки і зброї тощо. Дуже екстремальним напрямом даного туризму є відвідування місць випробування або застосування ядерної зброї.

Космічний туризм – це найдорожчий, найбільш екзотичний і найменш масовий вид туризму, який дуже залежить від технологічного прогресу, передбачає польоти туристів в космос (висота 100 і більше км над поверхнею Землі) на МКС (Міжнародну космічну станцію), а також суборбітальні польоти на висоті 80-100 км. У наближеному майбутньому – це також подорожі на супутник Землі – Місяць. Розрізняють також *псевдо-космічний* туризм, що охоплює пізнавальні, наукові і розважальні подорожі космічної тематики на місця запуску (*космодроми*) та приземлення космічних апаратів, у місця спостереження за космосом (*обсерваторії*), а також і місця космічної просвіти (*планетарії*). До даного туризму відносяться також, *космогеологія*, *космобіологія* та *космоархеологія* на місцях падіння космічних тіл та об'єктів. Разом з тим варто звернути увагу і на *уфологічний туризм* – подорожі «фанатів» до місць та об'єктів «контакту із позаземною цивілізацією».

Існує видова група подорожей, які не є власне туристичними, оскільки вони не задовольняють традиційні туристичні потреби, пов'язані з пізнанням, відпочинком, оздоровленням, розвагами тощо, а спрямовані скоріше на задоволення споживчих, комерційних та професійно-ділових потреб, зокрема:

Шопінг-туризм – подорожі з метою пошуку і придбання необхідних товарів, продуктів, предметів, сувенірів, або особливо цінних, ексклюзивних, унікальних або антикварних. Поширеним елементом такого туризму є перепродаж на комерційній основі даних шоп-предметів, після повернення «шоп-туриста» на місце постійного проживання. Дуже популярним такий туризм є у сфері реалізації ексклюзивного і модного одягу, хутряних виробів, шкіряної біжутерії, ювелірних виробів, брендового алкоголю тощо. Досить поширеними також є подорожі з метою придбання нового або використаного автомобіля.

Діловий туризм – найбільш масовий вид подорожей, що займає великий сегмент світового туристичного ринку, оскільки охоплює подорожі з професійно-діловими цілями «по роботі, у справах», проте згідно загально прийнятого визначення туризму як не прибуткової діяльності у місці туристичного призначення, даний вид подорожей можна лише умовно назвати туризмом, більше того у світовій практиці туристичної індустрії найбільш наближеним терміном є саме «business-travel» («ділові подорожі» з англ.), тоді як у сфері туризмознавців ВТО (Всесвітньої туристичної організації ООН) вживається комплексний термін «MICE-туризм»:

- «*Meeting*» («зібрання, зустріч» з англ., охоплює подорожі бізнесменів і провідних менеджерів корпорацій, політиків і дипломатів, державних і міжнародних чиновників з метою зустрічі, обговорення, координації різних питань, підписання угод, договорів, досягнення домовленостей тощо);

- «*Incentive*» («заохочення, стимул» з англ., охоплює звичайні туристичні подорожі колективу співробітників за рахунок їхніх компаній, підприємств чи установ, метою яких є зміцнення взаємозв'язків у трудовому колективі і підвищення шляхом такого заохочення ефективності праці («team-building»));

- «*Conference*» («конференція, конгрес» з англ., охоплює подорожі, працівників сфери науки, освіти, культури, з метою участі у відповідних заходах і обміну науковою і практичною інформацією, підведення підсумків певної діяльності, затвердження нових напрямів діяльності тощо),

- «*Events, Exhibition*» («події, виставки, показ» з англ., охоплює подорожі комерсантів, промисловців, менеджерів, маркетологів та інших бізнесменів з метою участі у ярмарко-виставкових експо-заходах).

Варто зазначити, що є ряд інших видів туризму, які об'єднують під загальним трактуванням «темний» туризм, – такий образний термін

стосується не просто нетрадиційних видів туризму, а таких видів туризму, мета яких може бути під заборonoю міжнародного або національного законодавства, здійснення яких може нанести шкоду і збитки іншим туристам та місцевим жителям, або ж це види туризму, що знаходяться поза нормами людської моралі, етики, релігії чи менталітету. Актуалізація і пропаганда таких «темних» видів туризму в Україні не вітається і не заохочується, крім того у багатьох випадках засуджується суспільною мораллю і карається законом, у тому числі із позбавленням волі. До таких видів туризму відносять: *кримінальний* туризм (з метою здійснення злочинів), *мародерський* туризм (з метою пограбування місць і людей, що постраждали від надзвичайних ситуацій або військових дій), *терор*-туризм (з метою здійснення терористичного акту), *нарко*-туризм (з метою вживання, торгівлі або продажу наркотиків); *секс*-туризм (з метою задоволення різних сексуальних потреб), *ЛГБТ*-туризм (подорожі представників сексуальних меншин), *нудистський* туризм (з метою відпочинку з оголеним тілом), *демонологічний* і *сатанинський* туризм (подорожі з метою «пошуку» привидів, демонів, духів, здійснення «темних» ритуалів), *суїцидальний* туризм (з метою самогубства) тощо.

Отже, як видно із вище зазначеного, об'єкт-предметна сфера сучасного туризму є значно ширшою і глибшою, ніж уявляється у середовищі більшості науковців, управлінців, бізнесменів, можливості диференціації туристичних потоків набагато потужніші, ніж здається на перший погляд, тому результати даного дослідження є досить актуальними і практично значимими не лише для суто наукових цілей, а й можуть використовуватись органами державного та регіонального управління, крім того мають значний потенціал залучення на комерційній основі у сферу туристичного бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Географія туризму. Учебник для вузов / Под ред. : Александровой А. Ю. – М. : КноРус, 2009. – 592 с.
2. Географія туризму: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Смаль І.В. - Ніжин : Лисенко М. М. [вид.], 2011. - 574 с.
3. Кляп М.П. Сучасні різновиди туризму: навчальний посібник / М.П. Кляп, Ф.Ф. Шандор.-К.:Знання,2011.-334с.
4. Організація туризму. Підручник / Писаревський І.М., Погасій С.О., Андренко І.Б., Покоłodна М.М., Сегеда І.В. За ред. Писаревського І.М. – Харків: ХНАМГ, 2008. – 541 с.
5. Туристичний бізнес: теорія та практика. Навч. посіб. / Мальська М.П., Худо. В.В. 2-ге видання. - К.: Центр учбової літератури, 2012. - 368 с.
6. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу. Монографія / Ткаченко Т.І. - К.: Київський національний торговельно-економічний університет, 2009. - 463 с.
7. Atlas of Travel and Tourism Development / edited by Myra Shackley. - Oxford, Butterworth-Heinemann, Elsevier Linacre House, Jordan Hill. – 217 p.
8. Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality. Third edition / edited by S. Medlik. - Oxford, Butterworth-Heinemann, Elsevier Linacre House, Jordan Hill. – 283 p.
9. Encyclopedia of tourism / edited by Jafar Jafari. –London - New York, Routledge, Taylor & Francis Group, 2000. – 715 p.

10. Understanding Tourism / edited by S. Medlik. - Oxford, Butterworth-Heinemann, Elsevier Linacre House, Jordan Hill. – 247 p.
11. Worldwide Destinations. The geography of travel and tourism. Fourth edition / Brian G. Boniface and Chris Cooper. – Oxford, Butterworth-Heinemann, Elsevier Linacre House, Jordan Hill. – 528 p.

Список использованных источников:

1. География туризма. Учебник для вузов / Под ред. : Александровой А. Ю. – М. : КноРус, 2009. – 592 с.
2. География туризма: учеб. пособие. для студ. вузов. / Смаль И.В. - Нежин: Лысенко М. М. [изд.], 2011. - 574 с.
3. Кляп М.П. Современные разновидности туризма: учебное пособие / М.П. Кляп, Ф.Ф. Шандор.-К.: Знание, 2011.-334с.
4. Организация туризма. Учебник / Писаревский И.М., Погасий С.А., Андренко И.Б., Поколюдная М.М., Сегеда И.В. Под ред. Писаревского И.М. - Харьков: ХНАГХ, 2008. - 541 с.
5. Туристический бизнес: теория и практика. Учеб. пособие. / Мальская М.П., Худо. В.В. 2-е издание. - К.: Центр учебной литературы, 2012. - 368 с.
6. Устойчивое развитие туризма: теория, методология, реалии бизнеса. Монография / Ткаченко Т.И. - К.: Киевский национальный торгово-экономический университет, 2009. - 463 с.
7. Atlas of Travel and Tourism Development / edited by Myra Shackley. - Oxford, Butterworth-Heinemann, Elsevier Linacre House, Jordan Hill. – 217 p.
8. Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality. Third edition / edited by S. Medlik. - Oxford, Butterworth-Heinemann, Elsevier Linacre House, Jordan Hill. – 283 p.
9. Encyclopedia of tourism / edited by Jafar Jafari. –London - New York, Routledge, Taylor & Francis Group, 2000. – 715 p.
10. Understanding Tourism / edited by S. Medlik. - Oxford, Butterworth-Heinemann, Elsevier Linacre House, Jordan Hill. – 247 p.
11. Worldwide Destinations. The geography of travel and tourism. Fourth edition / Brian G. Boniface and Chris Cooper. – Oxford, Butterworth-Heinemann, Elsevier Linacre House, Jordan Hill. – 528 p.

References:

1. Geography of Tourism. Textbook for high schools / Ed. : Alexandrova A.- M: KnoRus, 2009. - 592 p.
2. Geography of Tourism: Textbook for high schools. / Smal I. - Nizhin: Lysenko M. [ed.], 2011. - 574 p.
3. Modern varieties of tourism: Textbook for high schools / Klyap M., Shandor F.-K.: Znannya, 2011.-334s.
4. Organization of tourism. Textbook for high schools / Pisarevsky I, Pogasiy S., Andrenko I., Pokolodna M., Szeged I. Ed. Pisarevsky IM - Kharkov: KNAHE, 2008. - 541 p.
5. Travel Business: Theory and Practice. Textbook for high schools. / Malskaya MP, bad. VV 2nd edition. - K.: Center of educational literature, 2012. - 368 p.
6. Sustainable tourism development: theory, methodology, business realities. Monograph / Tkachenko T. - K.: Kyiv National University of Trade and Economics, 2009. - 463 p.
7. Atlas of Travel and Tourism Development / edited by Myra Shackley. - Oxford, Butterworth-Heinemann, Elsevier Linacre House, Jordan Hill. – 217 p.
8. Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality. Third edition / edited by S. Medlik. - Oxford, Butterworth-Heinemann, Elsevier Linacre House, Jordan Hill. – 283 p.
9. Encyclopedia of tourism / edited by Jafar Jafari. –London - New York, Routledge, Taylor & Francis Group, 2000. – 715 p.
10. Understanding Tourism / edited by S. Medlik. - Oxford, Butterworth-Heinemann, Elsevier Linacre House, Jordan Hill. – 247 p.
11. Worldwide Destinations. The geography of travel and tourism. Fourth edition / Brian G. Boniface and Chris Cooper. – Oxford, Butterworth-Heinemann, Elsevier Linacre House, Jordan Hill. – 528 p.